

Sylwia Zakrzewska *

TERAŹNIEJSZOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ EDUKACJI DLA BEZPIECZEŃSTWA

WSTĘP

Edukacja obronna towarzyszy każdej cywilizacji niemal od samych jej początków. Różnorodna jest jedynie jej forma z uwagi na rodzaj zagrożenia, z jakim człowiek musi się zmierzyć. Od początków państwa polskiego wiązała się z wychowaniem w drużynach książęcych, by z biegiem czasu przyjąć charakter instytucjonalny – Szkoły Rycerskiej, a w dalszej kolejności stać się powszechną formą kształcenia ogółu społeczeństwa.

Doświadczenia, jakie przyniosły lata zaborów i I wojny światowej, nie pozostawiały żadnych wątpliwości, że przygotowanie obronne społeczeństwa jest obligatoryjne. Postanowiono więc podnosić zarówno wiedzę teoretyczną, jak i praktyczną społeczeństwa zgodnie z założeniami koncepcji *naród pod bronią*. Najlepszym sposobem realizacji tego przedsięwzięcia jest oczywiście powszechny system edukacji. Objęto zatem uczniów szkół wszystkich szczebli przysposobieniem wojskowym, a w czasie wakacji organizowano dla nich letnie obozy przysposobienia wojskowego. Realizację tej idei przerwał niedługo później wybuch II wojny światowej.

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie istoty oraz instytucjonalnego wymiaru edukacji obronnej realizowanej zarówno w systemie oświatowym, jak i poza nim, a także zwrócenie uwagi na tendencje i kierunki zmian w jej postrzeganiu i nauczaniu. Kompleksowa analiza badanego zagadnienia podyktowała konieczność zastosowania teoretycznych metod naukowych w postaci krytycznej analizy literatury oraz metody historycznej. Zastosowano także techniki w postaci opisu, analizy, syntezy oraz wnioskowania. Prezentowany materiał chronologicznie ujmuje ewolucję edukacji w zakresie bezpieczeństwa powszechnego od jej zarania aż do współczesności, skłaniając tym samym do postawienia następujących problemów badawczych:

1. W jakim zakresie realizowane procesy edukacyjne odpowiadają wyzwaniom związanym z potencjalnymi i realnymi zagrożeniami bezpieczeństwa?
2. W jakim zakresie zmiany oświatowe skorelowane były z transformacją ustrojową oraz zmianami społecznymi im towarzyszącymi?

* Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.

3. W jaki sposób wdrażana najnowsza podstawa programowa jest w stanie sprostać potrzebom i oczekiwaniom w zakresie bezpieczeństwa?

EDUKACJA OBRONNA PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Przysposobienie wojskowe wróciło do szkół na mocy dekretu Rady Państwa z dnia 16 stycznia 1946 roku *o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego* (Dz.U. 1946 Nr 31, poz. 195). Realizowano je w oparciu o doświadczenia wypracowane w okresie dwudziestolecia międzywojennego i fundamenty socjalistycznych poglądów pedagogicznych i ideologicznych. Dwa lata później, na mocy ustawy z dnia 25 lutego 1948 roku *o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu* (Dz.U. 1948 Nr 12, poz. 90), wszelką odpowiedzialność za realizację przysposobienia wojskowego powierzono Powszechnej Organizacji *Służba Polsce*. Przysposobienie wojskowe miało być realizowane w placówkach oświatowo-wychowawczych i zakładach pracy w ramach hufców SP, jednak trudności organizacyjne uniemożliwiły realizację tych zamierzeń.

W związku z powyższym uchwałą nr 95/52 Prezydium Rządu z dnia 1 marca 1952 roku *w sprawie organizacji przysposobienia wojskowego młodzieży* (Kucharski, 2002) w miejsce zlikwidowanych hufców ponownie wprowadzono do szkół średnich obowiązkowe przysposobienie wojskowe. Dominowały w nim wówczas treści *stricte* wojskowe.

Z biegiem czasu treści programowe przysposobienia wojskowego regularnie reformowano, ukierunkowując je na zagadnienia z zakresu powszechnej samoobrony. Ustawą z dnia 21 listopada 1967 roku *o powszechnym obowiązku obrony PRL* (Dz.U. 1967 Nr 44, poz. 220) w jego miejsce wprowadzono do szkół przysposobienie obronne, a w latach 1970-1974 objęto nim również uczniów szkół podstawowych, zasadniczych zawodowych, szkół przysposobienia rolniczego oraz policealnych (Zakrzewska, 2013).

Z uwagi, iż wielu uczniów kończyło edukację na poziomie szkoły podstawowej bądź kontynuowało ją w zasadniczej szkole zawodowej, realizacja przysposobienia obronnego na poziomie szkoły podstawowej stała się najbardziej powszechną formą przygotowania obronnego młodzieży. Treści programowe tego etapu edukacyjnego obejmowały w głównej mierze zagadnienia z zakresu samoobrony na wypadek wybuchu wojny i zasady działania broni nuklearnej.

Edukacja w zasadniczych szkołach zawodowych rozszerzała treści związane z samoobroną oraz stanowiła elementarne przygotowanie do pełnienia zasadniczej służby wojskowej.

W szkole średniej uczniowie zdobywali podstawowe umiejętności działania zespołowego w czasie pokoju, okresie zagrożenia i wojny. Kształtowali postawy ideowe

i patriotyczne. Słuchacze szkół policealnych przygotowywani byli do pełnienia ról młodszych dowódców w formacjach samoobrony i poznawali zadania OC zakładów pracy (Bieniasz i Siuda, 1978).

Ponadto od 1973 roku uchwała Rady Ministrów z dnia 8 września 1972 roku *w sprawie przeszkolenia w jednostkach wojskowych osób podlegających wojskowemu szkoleniu studentów oraz w sprawie szkolenia obronnego studentów* (M.P. 1972 Nr 45, poz. 239) nakazywała objęcie szkoleniem wojskowym studentów szkół wyższych, zdolnych do służby wojskowej, zaś pozostałych studentów szkoleniem obronnym. Na szkolenie wojskowe składały się zajęcia wojskowe jako obowiązkowy przedmiot nauczania, a także przeszkolenie wojskowe realizowane w jednostkach wojskowych po ukończeniu studiów. Obowiązkowym przedmiotem nauczania było również szkolenie obronne, które odbywało się w formie zajęć teoretycznych i praktycznych. Jego celem było przygotowanie studentów do powszechnej samoobrony.

Nadmienić należy, że przez cały wskazany dotychczas okres młodzież szkolna uczestniczyła w trakcie wakacji w obowiązkowych obozach przysposobienia wojskowego/obronnego. W ich trakcie poszerzała wiedzę teoretyczną zdobytą podczas realizacji treści programowych przedmiotu oraz nabywała i doskonaliła umiejętności praktyczne.

Rok 1989 był przełomowy nie tylko z uwagi na reformy i przemiany, jakie dokonały się na arenie politycznej. Zapoczątkowały one dalsze zmiany obejmujące wiele aspektów życia obywateli, w tym również edukację. Ponownie przewartościowano treści programowe przysposobienia obronnego, rezygnując tym razem z tematyki ściśle związanej z wojskiem. W kolejnym roku zaniechano realizacji tego przedmiotu w szkołach podstawowych, zastępując je zagadnieniami z zakresu powszechnej samoobrony, zaś w szkołach ponadpodstawowych zakres tematyczny PO obejmował treści dotyczące ochrony zdrowia i życia na wypadek zagrożeń czasu pokoju, okresu wojny, a także przygotowania do koordynacji zespołów OC (Kaliński, 2005). Przedmiot realizowano w wymiarze jednej godziny w tygodniu podczas dwóch pierwszych lat nauki. W sumie cykl kształcenia obejmował 76 godzin nauki przysposobienia obronnego (Kucharski, 2002).

Organizację obozów przysposobienia obronnego w tym okresie regulowało Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 października 1992 roku *w sprawie rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego i zasad organizacji zajęć przysposobienia obronnego w szkołach* (Dz.Urz. MEN Nr 8, poz. 38). Na jego mocy uczniowie, którzy ukończyli pierwszą klasę szkoły ponadpodstawowej, mogli uczestniczyć w obozach przysposobienia obronnego odbywających się w czasie wakacji.

Koniec XX wieku przyniósł kolejne zmiany zainicjowane Ustawą z dnia 25 lipca 1998 roku *o zmianie ustawy o systemie oświaty* (Dz.U. 1998 Nr 117, poz. 759), a także Ustawą z dnia 8 stycznia 1999 roku – *Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego* (Dz.U. 1999 Nr 12, poz. 96). System nauczania podzielony został na cztery szczeble edukacyjne:

1. klasy I–III szkoły podstawowej (nauczanie wczesnoszkolne);
2. klasy IV–VI szkoły podstawowej;
3. gimnazja;
4. szkoły ponadgimnazjalne.

Przysposobienie obronne realizowano wówczas w klasach I-II czwartego etapu edukacyjnego. Treści programowe przedmiotu obejmowały zagadnienia z zakresu charakterystyki współczesnych zagrożeń człowieka w czasie pokoju i okresie wojny, systemu bezpieczeństwa RP, międzynarodowego prawa humanitarnego, ochrony ludności w ramach powszechnej samoobrony, pierwszej pomocy w nagłych wypadkach, terenoznawstwa oraz strzelectwa sportowego (Goniewicz i in., 2002).

Na niższych etapach edukacyjnych wprowadzono ścieżki edukacyjne umożliwiające zdobycie wiedzy z zakresu kształtowania szeroko rozumianego bezpieczeństwa (m.in. zdrowotnego, ekologicznego oraz komunikacyjnego), zapobiegania pożarom, udzielania pomocy przedmedycznej, prewencji przestępczości, a także podstaw międzynarodowego prawa humanitarnego i ochrony dóbr kultury (Kucharski, 2002).

KLASY O PROFILU WOJSKOWYM

Innowacyjnym projektem tego okresu stało się tworzenie klas profilowanych wojskowo. Pierwsza z nich powstała w Liceum Ogólnokształcącym w Tucholi w roku szkolnym 1998/1999. Kształciły one zaplecze kadrowe dla sił zbrojnych, generując relatywnie niskie koszty z tym związane przy zachowaniu wysokiego poziomu wyszkolenia. Przedsięwzięcie to cieszyło się ogromnym zainteresowaniem zarówno wśród młodzieży i jej rodziców, jak również samorządów terytorialnych. W konsekwencji tego w całym kraju powstało wiele klas o profilu wojskowym. Jednak profesjonalizacja Sił Zbrojnych RP oraz ograniczenie środków na finansowanie tego przedsięwzięcia przyczyniły się do znacznego zahamowania tej tendencji (Kaliński, 2002), lecz na szczęście nie spowodowały całkowitej rezygnacji z kontynuowania tej formy edukacji młodzieży. Wskazać w tym miejscu należy choćby na współpracę pomiędzy Uniwersytetem Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach i miejscowym ZSP nr 1 realizowaną na mocy wzajemnego porozumienia podpisanego w kwietniu 2015 roku. W jej ramach uniwersytet sprawuje pieczę naukowo-dydaktyczną nad klasami o profilu wojskowym tegoż zespołu szkół. Dzięki pozyskanemu wspólnymi siłami umundurowaniu polowemu uczniowie mają możliwość noszenia go podczas zajęć, których tematyka obejmuje następujące bloki: strategia bezpieczeństwa, system obronny państwa, siły zbrojne w systemie państwa demokratycznego, sojusznicze współdziałanie Sił Zbrojnych RP. Treści merytoryczne wzbogacono ponadto praktycznymi ćwiczeniami składającymi się z musztry, zapoznania z bronią oraz podstaw szkolenia taktycznego, które odbywają się w siedleckiej jednostce wojskowej. W przyszłości planowane jest rozszerzenie tematyki realizowanych zajęć na zagadnie-

nia z zakresu wywiadu konkurencyjnego, kryminologii i ratownictwa medycznego, a także nawiązanie współpracy z kolejnymi placówkami szkolnymi, również spoza miasta (Szmítkowski, 2017).

PRZYSPOSOBIENIE OBRONNE STUDENTÓW

Dodać również należy, iż na mocy rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu oraz Ministra Zdrowia z dnia 2 października 2003 roku *w sprawie sposobu przeprowadzania przysposobienia obronnego studentów i studentek* (Dz.U. 2003 Nr 174 poz. 1686) po zaliczeniu pierwszego roku studiów studenci mieli możliwość złożenia na uczelni wniosku w sprawie odbycia przysposobienia obronnego. Jego celem było opanowanie podstawowej wiedzy o bezpieczeństwie narodowym, głównie z zakresu obrony narodowej, poznanie zadań państwa i sił zbrojnych w zapewnianiu bezpieczeństwa narodowego oraz przygotowanie studentów do realizacji powinności obronnych. Przysposobienie obronne było nieobowiązkowym przedmiotem realizowanym w ciągu jednego semestru w formie samokształcenia i konsultacji. Kończyło się egzaminem przeprowadzanym w formie testu, a jego zaliczenie odnotowywane było w indeksie. Umożliwiało to w dalszej kolejności złożenie wniosku do Wojskowego Komendanta Uzuppełnień o powołanie do odbycia przeszkolenia w jednostce wojskowej (6 tygodni w czasie wakacji). Po złożeniu przysięgi wojskowej oraz zaliczeniu egzaminu końcowego studentów zwalniano ze służby wojskowej i przenoszono do rezerwy w stopniu kaprała. Niezaliczenie egzaminu końcowego skutkowało zwolnieniem ze służby i przeniesieniem do rezerwy w stopniu szeregowego. Natomiast student, który zrealizował przysposobienie obronne, lecz nie otrzymał skierowania na praktyczne przeszkolenie wojskowe w jednostce wojskowej, zostawał przeniesiony do rezerwy z dniem ukończenia studiów. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 roku *o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych innych ustaw* (Dz.U. 2009 Nr 161 poz. 1278) uchyliła art. 166 ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, znosząc tym samym podstawy prawne do dalszej realizacji przysposobienia obronnego studentów i studentek.

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA

21 października 2008 roku zainicjowano natomiast kolejne reformy na gruncie edukacji obronnej. Szefowie resortów edukacji narodowej i obrony narodowej podpisali porozumienie o współpracy na rzecz edukacji obywatelskiej, patriotycznej i proobronnej młodzieży szkolnej. W myśl porozumienia 23 grudnia 2008 roku ogłoszono Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej *w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. 2008 Nr 4, poz. 17). Zgodnie z jego zapisami w miejsce przysposobie-

nia obronnego wprowadzono edukację dla bezpieczeństwa, reorganizując jednocześnie system nauczania tego przedmiotu. Od roku szkolnego 2009/2010 edukacja dla bezpieczeństwa pojawiła się w programie nauczania klas III gimnazjów w wymiarze jednej godziny tygodniowo, zaś od roku szkolnego 2012/2013 w klasach I szkół ponadgimnazjalnych również w wymiarze jednej godziny tygodniowo.

Treści programowe trzeciego etapu edukacyjnego obejmują ostrzeżenie o zagrożeniach i alarmowanie, powszechną samoobronę i obronę cywilną, zagrożenia bezpieczeństwa i działania ratownicze, pierwszą pomoc i resuscytację, ochronę przed skażeniami oraz zagrożenia chemiczne (Słoma i Zajac, 2010). Natomiast zakres tematyczny czwartego etapu edukacyjnego sprowadza się do realizacji następujących treści: system obronny państwa, ochrona ludności i obrona cywilna, zagrożenia czasu pokoju, zagrożenia okresu wojny oraz pierwsza pomoc (Słoma, 2011).

Ponadto Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2009 roku *w sprawie sposobu realizacji edukacji dla bezpieczeństwa* (Dz.U. 2009 Nr 139, poz. 1131) gwarantuje, iż podczas zajęć edukacyjnych z edukacji dla bezpieczeństwa obejmujących prowadzenie ćwiczeń w zakresie udzielania pierwszej pomocy w oddziałach liczących więcej niż 30 uczniów obowiązuje podział na grupy. Zaś oddziały liczące nie więcej niż 30 uczniów mogą być dzielone na grupy podczas ćwiczeń za zgodą organu prowadzącego szkołę.

W aspekcie merytorycznym efekty realizacyjne EdB na czwartym etapie edukacyjnym są zadowalające. Niestety nie można powiedzieć tego samego o osiągnięciach absolwentów trzeciego etapu edukacyjnego. Głównym powodem tego stanu rzeczy jest brak właściwego przygotowania merytorycznego nauczycieli prowadzących edukację dla bezpieczeństwa w gimnazjach. W większości są to nauczyciele wychowania fizycznego, techniki, plastyki bądź innych przedmiotów, którzy po zrealizowaniu 240 godzin dydaktycznych otrzymują uprawnienia do nauczania przedmiotu (CSP, 2017). Brak gruntownej wiedzy z tego zakresu nie może owocować dobrymi rezultatami edukacyjnymi.

Jeśli chodzi natomiast o praktyczną formę realizacji zagadnień z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa, reguluje ją zapis Ustawy z dnia 21 listopada 1967 roku *o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. 1967 Nr 44, poz. 220 z późn. zm.) stanowiący, iż Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw wewnętrznych oraz Ministrem Obrony Narodowej, określi w formie rozporządzenia sposób realizacji edukacji dla bezpieczeństwa z uwzględnieniem możliwości organizowania obozów specjalistycznych. Ponadto cytowane wcześniej rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2009 roku *w sprawie sposobu realizacji edukacji dla bezpieczeństwa* (Dz.U. 2009 Nr 139, poz. 1131) mówi, iż w czasie ferii letnich dla uczniów, którzy ukończyli pierwszą klasę zasadniczej szkoły zawodowej, liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego lub technikum, mogą być organizowane specjalistyczne obozy szkoleniowo-wypoczynkowe z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa. W praktyce jednak zaniechano wszelkich form realizacji powyższych zapisów podlegających centralnej organizacji, zwierzchnictwu i koordynacji.

Jedyną próbą kontynuacji tradycji obozownictwa są specjalistyczne obozy szkoleniowo-wypoczynkowe organizowane przez organizacje pozarządowe i kuratoria oświaty. Ich oferta przeznaczona jest przede wszystkim dla absolwentów gimnazjów i uczniów szkół ponadgimnazjalnych, a także ich nauczycieli ze względu na możliwość zrealizowania elementów programu nauczania, na które zabrakło czasu w roku szkolnym, a także przeprowadzenia zajęć praktycznych (Surma, 2012).

EDUKACJA SPOŁECZEŃSTWA W ZAKRESIE OBRONNOŚCI

Uzupełnieniem procesu dydaktycznego realizowanego przez placówki oświatowe w zakresie edukacji obronnej są szkolenia z zakresu obrony cywilnej organizowane w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 21 listopada 1967 roku *o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. 2015, poz. 827) oraz rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 2002 r. *w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw, powiatów i gmin* (Dz.U. 2002 Nr 96, poz. 850).

Ich celem jest przygotowanie organów i pracowników administracji publicznej, zakładów pracy oraz formacji obrony cywilnej do realizacji zadań z zakresu obrony cywilnej oraz doskonalenie umiejętności nabytych przez te podmioty. Szkolenia organizowane są na szczeblu centralnym, terenowym (wojewódzkim, powiatowym, gminnym) oraz w zakładach pracy.

Za organizację szkoleń odpowiedzialni są właściwi terytorialnie szefowie obrony cywilnej. Realizuje się je na poziomie podstawowym, doskonalącym oraz specjalistycznym w formie teoretycznej oraz praktycznej. Szkolenia podstawowe organizują właściwi terytorialnie szefowie obrony cywilnej i kierownicy zakładów pracy w oparciu o plany i programy szkoleń. Program takiego szkolenia powinien obejmować następujące treści (*Wytuczne...*, 2016):

- a. międzynarodowe prawo humanitarne w aspektach dotyczących obrony cywilnej oraz ochrony dóbr niezbędnych do przetrwania;
- b. obrona cywilna w systemie obronności Państwa;
- c. zadania i kompetencje organów administracji publicznej, służb, inspekcji, straży w zakresie obrony cywilnej i dóbr niezbędnych do przetrwania;
- d. wybrane zagadnienia z zarządzania w sytuacjach kryzysowych;
- e. formacje obrony cywilnej – zadania, sposób organizacji, wyposażenie, zasady osiągnięcia gotowości do działania;
- f. psychologiczne aspekty sytuacji kryzysowych, ze szczególnym uwzględnieniem udzielania pomocy psychologicznej osobom poszkodowanym oraz ratownikom;
- g. sposoby postępowania w kontaktach z mediami w sytuacjach kryzysowych, rola mediów w sytuacjach kryzysowych;

- h. praktyczna realizacja zadań obrony cywilnej, w tym:
- reklamowanie osób funkcyjnych, nadawanie przydziałów organizacyjno-mobilizacyjnych oraz świadczenia na rzecz obrony cywilnej;
 - założenia i funkcjonowanie systemu alarmowania i ostrzegania;
 - wybrane zagadnienia z zakresu powszechnej samoobrony ludności;
 - ewakuacja ludności, zwierząt i mienia na wypadek masowego zagrożenia;
 - logistyka w obronie cywilnej;
- i. zadania organizacji pozarządowych w systemie obrony cywilnej.

Natomiast celem szkoleń doskonalących i specjalistycznych jest poszerzenie wiedzy oraz umiejętności nabytych podczas szkoleń podstawowych. Ponadto osoby obejmujące stanowiska związane z obroną cywilną powinny odbyć szkolenie podstawowe w ciągu roku od chwili objęcia swoich funkcji/stanowisk. Zaś pełen cykl szkoleniowy obejmujący szkolenie podstawowe, doskonalące i specjalistyczne nie powinien przekraczać 5 lat (*Wytyczne...*, 2016).

KIERUNKI ZMIAN EDUKACJI DLA BEZPIECZEŃSTWA

Ostatnia dotychczas reforma systemu oświaty z 14 grudnia 2016 roku ponownie reorganizuje ustrój szkolny, który sprowadzał się do sześcioletniej szkoły podstawowej, trzyletniego gimnazjum, trzyletniego liceum ogólnokształcącego, czteroletniego technikum, trzyletniej zasadniczej szkoły zawodowej oraz szkoły policealnej. Nowa struktura szkolnictwa przedstawia się następująco (Ustawa *Prawo oświatowe*, Dz.U. 2017 poz. 59):

- ośmioletnia szkoła podstawowa;
- czteroletnie liceum ogólnokształcące;
- pięcioletnie technikum;
- trzyletnia branżowa szkoła pierwszego stopnia;
- dwuletnia branżowa szkoła drugiego stopnia;
- trzyletnia szkoła specjalna przysposabiająca do pracy;
- szkoła policealna (cykl nauczania nie dłuższy niż 2,5 roku).

Wdrażana zostanie od najbliższego roku szkolnego 2017/2018. Uczniowie kończący w roku szkolnym 2016/2017 klasę VI szkoły podstawowej zostaną uczniami VII klasy szkoły podstawowej. Zabieg ten zainicjuje stopniowe wygaszanie gimnazjów poprzez zaniechanie prowadzenia rekrutacji do tych szkół. W roku szkolnym 2018/2019 ostatni rocznik uczniów klas III ukończy gimnazjum i z dniem 1 września 2019 r. w systemie szkolnym przestaną funkcjonować gimnazja.

Rozpoczęcie funkcjonowania branżowej szkoły I stopnia zastępującej zasadniczą szkołę zawodową datowane jest na dzień 1 września 2017 r. Kształcenie w branżowej

szkole II stopnia dla absolwentów branżowej szkoły I stopnia zainaugurowane zostanie w roku szkolnym 2020/2021.

Reorganizacja liceów ogólnokształcących i techników rozpocznie się od roku szkolnego 2019/2020, a zakończy się w roku szkolnym 2023/2024. Od roku szkolnego 2019/2020 w klasach I liceów ogólnokształcących, techników i branżowych szkół I stopnia edukację rozpoczną uczniowie kończący klasę III gimnazjum oraz uczniowie kończący klasę VIII szkoły podstawowej. Absolwenci gimnazjum będą kształcili się w trzyletnich liceach ogólnokształcących i czteroletnich technicach, natomiast absolwenci VIII klasy szkoły podstawowej rozpoczną naukę w czteroletnim liceum lub pięcioletnim technikum. Kontynuacja nauki będzie również możliwa w I klasie branżowej szkoły I stopnia (MEN, 2017a).

Mimo zapowiedzi Ministra Obrony Narodowej Antoniego Macierewicza, w których wyrażał nadzieję na powrót przysposobienia wojskowego do szkół ogólnokształcących od roku 2018 (wPolityce.pl, 2017), Ministerstwo Edukacji Narodowej – w podpisanym 14 lutego 2017 roku rozporządzeniu w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej – pozostało przy dotychczasowej formie i treści nauczanego przedmiotu (MEN, 2017b).

ZAKOŃCZENIE

Zaprezentowane ujęcie problematyki edukacji obronnej skłania do sformułowania następujących konkluzji:

1. Edukacja obronna realizowana w systemie oświaty zawsze uzależniona była od aktualnej sytuacji geopolitycznej, w jakiej znajdowała się Polska. Początkowo jej charakter podyktowany był wnioskami wyciągniętymi z I wojny światowej i przygotowaniem do kolejnej wojny. W Polsce Ludowej jej treści i wymiar dostosowywane były w znacznej mierze do potencjalnych zagrożeń mogących zaistnieć na linii NATO – Układ Warszawski. Współczesny wymiar edukacji obronnej jest przede wszystkim wyrazem poczucia pozornego bezpieczeństwa, wyrażającego się w nauczaniu treści dotyczących realnych zagrożeń naturalnych i komunikacyjnych.
2. Każda zmiana systemu oświaty, a co za tym idzie również sposób postrzegania i realizacji edukacji obronnej, wynikał ze zmian społeczno-politycznych zachodzących na polskim gruncie. Rozpad Układu Warszawskiego i przyjęcie Polski w struktury NATO pozwoliło na stopniowe odchodzenie od treści *stricte* wojskowych w nauczaniu przysposobienia obronnego. Zastępowano je zagadnieniami z zakresu powszechnej samoobrony, pierwszej pomocy oraz systemu obronnego RP. Szło to w parze ze społeczną niechęcią do odbywania powszechnego obowiązku służby wojskowej oraz z negatywnymi ocenami poborowych przechodzących do rezerwy. Dalszy proces profesjonalizacji Sił

Zbrojnych RP, przyczynił się do zniesienia obowiązku służby wojskowej, a co za tym idzie – stał się przesłanką do zupełnej rezygnacji z treści o charakterze militarnym w nauczaniu edukacji dla bezpieczeństwa.

3. Dotychczasowy system oświaty bezsprzecznie wymagał zmiany, choćby z uwagi na znaczną niewydolność szkół ponadgimnazjalnych spowodowaną zbyt krótkim okresem przygotowań uczniów do egzaminu maturalnego, o której mówiło się od dawna. Kiedy stanęliśmy przed możliwością realnej zmiany ustroju szkolnego, pojawiło się wiele obaw, wątpliwości i sprzeciwów w środowisku szkolnym i społecznym. Jednak należy pamiętać, że żyjemy w dynamicznym społeczeństwie, które nieustannie generuje zmiany i nowe potrzeby, a my musimy potrafić właściwie na nie odpowiedzieć. Każda zmiana jest dobra, lecz pod warunkiem, że jest merytorycznie zasadna i przebiega z korzyścią dla uczniów. Jednak tym samym musimy być nieustannie świadomi realnych i potencjalnych zagrożeń, z którymi przyjdzie nam się zmierzyć. Jak pokazuje bliski nam przykład dzisiejszej Ukrainy, na obszarze której od kwietnia 2014 roku trwa konflikt zbrojny, poczucie pewności bezpieczeństwa jest zjawiskiem dalece złudnym i pozornym. Historia polskiej edukacji obronnej jednoznacznie dowodzi, że świadome zagrożenia i przygotowane do radzenia sobie z nimi społeczeństwo stanowi najwyższy potencjał i wartość narodu. W związku z powyższym, dokonując tak istotnych zmian systemu oświaty, powinno się również pochylić nad aktualnym stanem edukacji obronnej, podnosząc jej rangę w procesie edukacyjnym, rozszerzając zakres tematyczny m.in. o zagadnienia dotyczące powszechnej samoobrony i poświęcając większą liczbę godzin dydaktycznych głównie na ćwiczenia praktyczne.

Dla porównania w Szwecji przywrócono powszechny obowiązek służby wojskowej. Od 1 lipca przed komisjami wojskowymi staną chłopcy i dziewczęta urodzeni między 1999 a 2000 rokiem, dla których przygotowano cztery tysiące etatów. Decyzję tę uzasadnia szef MON Szwecji Peter Hultqvist niemożnością uzupełniania braków kadrowych w Siłach Zbrojnych wolontariuszami (Rzecz o prawie, 2017). Podobny system funkcjonuje już w Danii i Norwegii. Jest to przykład, nad którym warto się pochylić i rozważyć jego wprowadzenie również na własny grunt.

LITERATURA

- Bieniasz, T. i Siuda, T. (1978). *Problemy obronności w systemie szkolnym*. Warszawa. Centrum Studiów Podyplomowych Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, CSP. (2017). *Edukacja dla bezpieczeństwa (dla nauczycieli)*. Pobrano z lokalizacji: [http://podyplomowe.wsiz.pl/studia-podyplomowe,Edukacja-dla-bezpieczenstwa-\(dla-nauczycieli\).html](http://podyplomowe.wsiz.pl/studia-podyplomowe,Edukacja-dla-bezpieczenstwa-(dla-nauczycieli).html)

- Dekret Rady Państwa z dnia 16 stycznia 1946 roku *o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego* (Dz.U. 1946 Nr 31, poz. 195).
- Goniewicz, M., Nowak, A.W. i Smutek, Z. (2002). *Przysposobienie obronne. Podręcznik, cz. I i II*. Rumia.
- Kaliński, M. (2002). *Obozy przysposobienia wojskowego*. Warszawa.
- Kaliński, M. (2005). *Tradycje i współczesność przysposobienia wojskowego młodzieży szkolnej*. Toruń.
- Kucharski, M. (2002). *Edukacja obronna*. Warszawa.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej [MEN]. (2017a). *Reforma edukacji – prezentacja projektów ustaw*. Pobrano z lokalizacji: <https://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/reforma-edukacji-prezentacja-projektow-ustaw.html>
- Ministerstwo Edukacji Narodowej [MEN]. (2017b). *Nowa podstawa programowa podpisana*. Pobrano z lokalizacji: <https://men.gov.pl/pl/reforma-prawo-oswiatowe/podstawa-programowa-reforma-prawo-oswiatowe>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu oraz Ministra Zdrowia z dnia 2 października 2003 roku *w sprawie sposobu przeprowadzania przysposobienia obronnego studentów i studentek* (Dz.U. 2003 Nr 174 poz. 1686).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku *w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. 2008 Nr 4, poz. 17).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2009 roku *w sprawie sposobu realizacji edukacji dla bezpieczeństwa* (Dz.U. 2009 Nr 139, poz. 1131).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 2002 r. *w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw, powiatów i gmin* (Dz.U. 2002 Nr 96, poz. 850).
- Rzecz o prawie. (2017). *Szwecja reaktywuje powszechną służbę wojskową dla mężczyzn i kobiet*. Pobrano z lokalizacji: <http://www.rp.pl/Rzecz-o-prawie/303189977-Szwecja-reaktywuje-powszechna-sluzbe-wojskowa-dla-mezczyzn-i-kobiet.html#ap-1>
- Słoma, J. (2011). *Żyję i działam bezpiecznie. Edukacja dla bezpieczeństwa. Podręcznik dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy*. Warszawa.
- Słoma, J. i Zając, G. (2010). *Edukacja dla bezpieczeństwa. Żyję i działam bezpiecznie. Podręcznik z ćwiczeniami dla klas 1-3 gimnazjum*. Warszawa.
- Surma, J. (2012). Specjalistyczne obozy szkoleniowo-wypoczynkowe jako pożądany element edukacji dla bezpieczeństwa. *Edukacja Dla Bezpieczeństwa. Przewodnik dla nauczycieli gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych*.
- Szmitkowski, P. (2017). *Współpraca INSiB z siedleckim „Elektrykiem”*. Pobrano z lokalizacji: <http://www.insib.uph.edu.pl/o-nas/aktualnosci/517-wspolpraca-insib-z-siedleckim-elektrykiem>

Uchwała Rady Ministrów z dnia 8 września 1972 roku *w sprawie przeszkolenia w jednostkach wojskowych osób podlegających wojskowemu szkoleniu studentów oraz w sprawie szkolenia obronnego studentów* (M.P. 1972 Nr 45, poz. 239).

Ustawa z dnia 25 lutego 1948 roku *o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu* (Dz.U. 1948 Nr 12, poz. 90).

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku *Prawo oświatowe* (Dz.U. 2017 poz. 59).

Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku *o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* (Dz.U. 1967 Nr 44, poz. 220).

Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku *o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. 2015, poz. 827).

Ustawa z dnia 25 lipca 1998 roku *o zmianie ustawy o systemie oświaty* (Dz.U. 1998 Nr 117, poz. 759).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 roku *o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych innych ustaw* (Dz.U. 2009 Nr 161, poz. 1278).

Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 roku *Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego* (Dz.U. 1999 Nr 12, poz. 96).

wPolityce.pl. (2017). *Przysposobienie wojskowe wróci do szkół? Szef MON: prowadzimy wstępne rozmowy*. Pobrano z lokalizacji: <http://wpolityce.pl/spoleczenstwo/307519-przysposobienie-wojskowe-wroci-do-szkol-szef-mon-prowadzimy-wstepne-rozmowy>

Wytyczne Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 11 stycznia 2016 r. *w sprawie zasad organizacji i sposobu przeprowadzania szkoleń z zakresu obrony cywilnej*.

Zakrzewska, S. (2013). *Obozy przysposobienia obronnego jako forma kształtowania postaw patriotyczno-obronnych młodzieży*. (Praca magisterska). Siedlce.

Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 października 1992 roku *w sprawie rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego i zasad organizacji zajęć przysposobienia obronnego w szkołach* (Dz.Urz. MEN 1992 Nr 8, poz. 38).

TERAŹNIEJSZOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ EDUKACJI DLA BEZPIECZEŃSTWA

Słowa kluczowe: przysposobienie obronne, edukacja dla bezpieczeństwa, przyszłość edukacji dla bezpieczeństwa, edukacja obronna

Streszczenie: Początki edukacji obronnej w polskim systemie kształcenia sięgają dwudziestolecia międzywojennego. W wyniku licznych zmian oświatowych ewoluowała ona wielokrotnie, aż do osiągnięcia obecnego kształtu realizowanego w systemie szkolnym, jak i pozaszkolnym. Wnikliwa analiza literatury przedmiotu, aktów prawnych oraz zbiorów archiwalnych pozwoliła ukazać różnorodność trendów odgrywających wiodącą rolę w sposobach jej realizacji, jak również w zakresach programowych. Kolejne przełomowe zmiany systemu edukacyjnego, które rodziły wielkie nadzieje na dokonanie istotnych zmian w nauczaniu edukacji dla bezpieczeństwa nie przyniosły niestety żadnych znaczących innowacji.

PRESENT AND FUTURE OF EDUCATION FOR SAFETY

Keywords: self-defence training, defence education, future of defence education, defence education

Abstract: The research of this article refers to defence education realised in the Polish education system. Its origins and highlights are recaptured, as well as the recent trends. A careful analysis of the literature, legislation and archival collections allowed to show a variety of trends that play a leading role in the ways of its implementation, as well as in the curriculum planning. The recent ground-breaking changes in the education system, which bore great hope to make significant changes in the teaching of education for safety, did not in fact bring any significant innovation unfortunately.